5.1.1.6 Vezaj in pomišljaj

Vezaj je krajša črtica (-), pomišljaj je daljša črtica (–). Obstaja tudi dolgi pomišljaj (—). Ta je redek, pride pa prav, ko navajamo raznorodne elemente, ki jih ne želimo pisati vsakega v svojo vrstico, navadno zato, ker bi nam to vzelo preveč prostora (gl. primere v Vaji 2 v podpoglavju 5.2.4.1 ali v dvajsetem poglavju e-učilnice).

V slovenskem pravopisu imata vezaj in pomišljaj različni vlogi. Prvi je pogosteje stični, tj. hkrati levo- in desnostični, drugi je pogosteje nestični.

5.1.1.6.1 Vezaj

V strokovno-znanstvenih besedilih je dokaj pogost le stični vezaj. Potrebujemo ga pri:

a) črkovnih simbolih in kraticah, pisanih z velikimi tiskanimi črkami, ko jim dodamo končnico, npr. *s C-jem, pred* t*-jem, v BDP-ju, na SURS-u*;

b) zloženkah in izpeljankah, če je v prvem delu številka, črka ali drug simbol ter kratica, npr. *5-članski,* n*-kotnik, γ-žarki, Δ-kritičen, USB-ključ*;[1]

c) prirednih zloženkah in izpeljankah iz njih, v katerih ima vrednost 'in', npr. *informacijsko-komunikacijski, vhodno-izhodni, Cauchy-Riemannov*.

Če ste pozorno prebrali uvodni odstavek v tem podpoglavju, ste opazili še eno rabo vezaja, in sicer vezaja, ki je stični samo na levi strani. Pisalo je:

> V slovenskem pravopisu imata vezaj in pomišljaj različni vlogi. Prvi je pogosteje stični, tj. levo- in desnostični, drugi je pogosteje nestični.

Tak zapis vezaja je možen pri prirednih zvezah dveh ali več zloženk ali sestavljenk, ki imata oz. imajo drugi del skupni. Npr. še *pet- in šestčlanski* oz. *5- in 6-članski*; *notranje- ali zunanjepolitični*; *osnovno-, višje- oz. visokošolski, pro- ter anticepilski*.

[1] Predlog novega Pravopisa 8.0 (2023, poglavje Ločila) za poimenovanja, ki jih ponazarjajo zadnji trije primeri, predvideva opustitev vezaja in zapis narazen, torej *γ žarki, Δ kritičen, USB ključ*. Ker pa je predlog še v strokovnem usklajevanju, je trenutno pravilen le zapis z vezajem.

5.1.1.6.2 Pomišljaj

1. Pomišljaj kot tehnično znamenje

Začnimo s pomišljajem, ko ta pravzaprav ni ločilo (jezikoslovci pravimo, da nima skladenjske vloge). Za strokovno-znanstveno pisanje so pomembne štiri take rabe.

a) Prvo smo omenili že zgoraj, kjer je šlo za označevanje alinejnega odstavka:

Napačno

Ponovimo:
- namen raziskave je to, kar hočemo z njo doseči;
- najpogostejši glagol v povedi, ki izraža namen, je *ugotoviti*;
- namen je nekaj drugega kot predmet raziskave in cilji.

Pravilno

Ponovimo:
– namen raziskave je to, kar hočemo z njo doseči;
– najpogostejši glagol v povedi, ki izraža namen, je *ugotoviti*;
– namen je nekaj drugega kot predmet raziskave in cilji.

b) Druga tehnična vloga pomišljaja je znana iz matematike. Gre za pomen 'minus', npr. *15 – 5 = 10*. Ta pomišljaj ima na obeh straneh presledek. Kot 'minus' ga uporabljamo tudi pri temperaturi (*–15 stopinj Celzija*; *–15 °C*), finančnem stanju (*–15.000 EUR*) in še kje. Za razliko od pomišljaja kot simbola za odštevanje je ta pomišljaj desnostični.

c) Tretji tehnični vlogi pomišljaja se pri strokovno-znanstvenem pisanju nikakor ne moremo izogniti. Povezana je z njegovim pomenom 'od ... do'.

> Opombe z zgornjo vsebino je Jakop (2001, str. 43, 45–49) poimenovala mnenjske opombe /.../.
>
> Jakop, N. (2001). Vsebinska tipologija opomb. V N. Logar in T. Verovnik (ur.), *Nastajanje strokovnih in znanstvenih besedil: med pisanjem in družbenim kontekstom* (str. 36–52). Študentska založba.

Kot je razvidno, je pomišljaj v tem pomenu na obeh straneh brez presledkov. Seveda pa kot tak ni uporaben le za navedbo strani. Odtipkamo ga povsod, kjer želimo izraziti razpon, razdaljo, razmik ipd.

2001–2015	15–20 °C	15–20 mm	15–20 %
let Zagreb–Frankfurt	železniška povezava Maribor–Koper		razdalja šola–dom

Če nam pomišljaj v tem zapisu ni všeč, lahko oba predloga tudi izpišemo: *od 2001 do 2005*, *od Maribora do Kopra*. Za izpis se je bolje odločiti tudi v primerih, ko na levi in desni strani pomišljaja ni le ena številka ali beseda, temveč dve, tri.

> od 15. 3. do 20. 3. 2000
>
> od Višnje Gore do Ivančne Gorice

Za pomen 'od ... do' pa nikakor ni pravilna kombinacija predloga in pomišljaja, pa tudi vezaja ali celo zamenjava z njim:

Napačno	**Pravilno**	
od 2001–2005	2001–2005	od 2001 do 2005
od 2001 - 2005	2001–2005	od 2001 do 2005
od 2001-2005	2001–2005	od 2001 do 2005
2001 do 2005	2001–2005	od 2001 do 2005

č) Četrta tehnična vloga pomišljaja je redkejša, poleg pomišljaja pa jo opravlja tudi dvopičje (prim. podpoglavje 5.1.1.2 oz. prvo poglavje e-učilnice). Ponazarjajo jo naslednji primeri: *merilo 1 – 30.000, analiza 1 – analiza 2, rezultat 3 – 2*. Pri teh in podobnih ima pomišljaj pomen 'proti', za razliko od pomena 'od ... do' pa je v pomenu 'proti' nestični. Sem sodijo tudi primeri kot *stik zdravnik – pacient, interakcija človek – računalnik, sodelovanje na ravni učitelj – učenec – starši*, v katerih ima pomišljaj pomen 'odnosa', ni pa ta odnos izrecno odnos 'proti'. V tem pomenu pomišljaj ni zamenljiv z dvopičjem.

2. Pomišljaj kot ločilo

Pomišljaj kot ločilo ima skladenjsko vlogo. V tej vlogi počne marsikaj. Če boste v naslednjih zgledih pozorni na pomen, boste opazili, da pomišljaj stoji pred (a) mislijo, ki nasprotuje pravkar napisani misli, (b) mislijo, ki stopnjuje, (c) mislijo, ki dopolnjuje, (č) mislijo, ki pojasnjuje, (d) mislijo, ki drugače izraža predhodno, (e) mislijo, ki jo želimo izpostaviti, ipd.

> Obe možnosti sta enako pomembni in prevzemanja izmed obeh ne gre kar *a priori* obsoditi kot slabše izbire – nasprotno: »prevzemanje iz sodobnih jezikov /je/ najbolj produktiven terminotvorni proces« (Vintar, 2008, str. 51).
>
> Podatki na Sliki 3.8 torej kažejo, da je večina študentov v letu dni pred izpolnitvijo ankete terminološko težavo imela – pa ne le ene, temveč v povprečju kar 5 do 9 težav.
>
> V uvodu ne podajamo razlogov in utemeljitev, ne predstavljamo izjem ali posameznih ožjih odločitev; vsekakor torej nismo izčrpni – za vse to je prostor v nadaljevanju.
>
> Druga naloga pripravljalcev terminoloških slovarjev je določitev meje večbesednega termina – torej odgovor na vprašanji, kje se termin začne in kje se termin konča.
>
> Pravzaprav znamo zdaj temu reči tudi drugače – odstavek mora biti koherenten.
>
> Grafični elementi – ne pretiravajte z njimi!

Ob tem, da pomišljaj bralca nekako pripravi na avtorjevo sledečo misel, stoji tudi na mestu – če smo zdaj pozorni na zgradbo povedi –, kjer se srečata bodisi dva stavka iste povedi bodisi se stavek sreča z besedo oz. besedno zvezo iste povedi. Drugače rečeno: je ločilo protivnega,

pojasnjevalnega, stopnjevalnega in drugih priredij, lahko je tudi ločilo različnih podredij, pa vsekakor še ločilo soredja. Res je, da pri vsem naštetem običajno uporabljamo vejico, če pa želimo misel izrecno izpostaviti in v branje vsiliti nekoliko daljši premor, potem je pomišljaj prava izbira (ponekod tudi dvopičje), le pretiravati ne gre z njim.

Pomišljaj ima poleg enodelne tudi dvodelno različico. Med dva pomišljaja napišemo misli, kakršne smo omenili že zgoraj (torej misli, ki nasprotujejo, itd.), in enako kot zgoraj tudi tokrat oba pomišljaja zahteva zgradba povedi. Prim.:

> Če tretjemu jedrnemu odstavku sledi le še zaključni odstavek, njegova zadnja poved – to je logično – ni več napovedovalna.
>
> Čisto prva poved eseja, ki mora biti tematska, je – če dobro pogledam – pravzaprav samo preubeseditev naslova.
>
> kljub težnji po natančnosti pa – tako Južnič – ni treba, da je /stil/ tog in odrevenel

Če ste ob branju teh primerov pomislili na vrinjene stavke, imate prav: po zgradbi gre tu za vrivke. Da je tako, vemo med drugim po tem, da so bili vstavljeni na mesta, kjer so prekinjali običajni potek povedi, imajo pa tudi druge vrivkove značilnosti, o katerih gl. več v podpoglavju 5.1.1.7.3 ali dvanajstem poglavju e-učilnice. Dodajmo le še, da bi namesto pomišljajev v navedenih treh primerih lahko uporabili tudi vejice ali oklepaje.

Znam. Razumem. Želim vedeti še več.

VAJA 1: Obkljukajte pravilne zapise vezaja in pomišljaja, napačne popravite.

a) 4 - stopenjska lestvica
b) razdalja manipulator–stiskalnica
c) obalno-kraška regija
č) str. 13 - 15
d) 95-centimetrski
e) brez DDVja
f) 31–40 let
g) dogovor ZDA–Kanada
h) v obdobju od 2005 - 2010
i) Kaiser-Meyer-Olkinova mera
j) gumb VKLOP - IZKLOP
k) 80-rezinski CT
l) dobri lastnosti ABS - a sta ...
m) Doob - Meyerjev izrek
n) razmerje 3 - 4
o) 5-mestno število

VAJA 2: Napišite na krajši način.

a) petsobno (stanovanje) = _____

b) desetletne do dvajsetletne (poplave) = _____

c) socialnopolitična in stanovanjskopolitična (strategija) = _____

č) monosaharidi, disaharidi in trisaharidi = _____